

Als het regent en de zon schijnt 14: De heksen boteren

(with English summary)

*Als het regent en de zon schijnt,
boteren de heksen.*

In Duitsland boteren de heksen. In Mecklenburg zeggen ze: *nu bottern de Hexen*, in Lüneburg:
*Die Sonne scheint, es regent,
die Hexen buttern.*¹

In Ierland zijn het *the witches making butter*, in Zweden botert het heksenvolk (*trollfolket*), als het dondert met zon, maken (*kärna*) de heksen (*trollkärningarna*) hun boter (*smör*) of als het regent met opklaringen: nu zijn de heksen buiten aan het boteren (*ude och kärna*).² In Estland zijn het naast de heksen de tovenaars, die boter maken, achter een haag (terwijl de duivel zijn kinderen met de badkwast slaat op een steenhaag), en misschien wordt daarom gezegd, dat de boter goedkoop is op Ösel.³ In Opper-Silezië *buttert die Hexe*, in Polen roert ze in de boter:

*Deszczyk pada słońce świeci
czarownica masło kléci.*

In de Oekraïne botert ze, in Galicië maakt ze boter en elders in Polen is het Baba Jaga, de bekende heks uit Russische sprookjes, die botert en die verzamelt, maar er kwam een duivel en weg was de boter, of ze gooide de boter, die ze gemaakt heeft, over de haag voor de zwijnen. De kinderen maken er een heel verhaal van: De heks botert, maakt boter, verzamelt boter; het zwijn kwam en gooide hem om; er kwam een hond, die smaakt het goed; een grijsaard kwam en vrat alles op.⁴ In Spanje maakt de Oude Vrouw (= de Heks) kaas:

¹ MecklWb VI, 1101; *Am Ur-Quell* II, 113f. vgl. H-Ü Deu 1 uit Neder-Slezië; H-Ü Deu 2 en H-Ü Wend 1 (Röhrich 1973, I, 511: *Die Hexen buttern*, Schlesien). In Lüneburg hebben ze ook een ander gezegde, n.l. *De Hexen holt de Wolken up*, wat meer een uitleg van het verschijnsel is (H-Ö Deu 1) (*HDA VII, 578: Die Hexen hielten die Wolken auf*). In een sage uit Petersdorf zijn de heksen onder een brug (zie pannenkoeken bakken) bezig met boteren (Peuckert 1965, 64 = Kühnau 1413), daarentegen vermeldt Praetorius in zijn *Blocksberg* speciaal dat heksen op het dak boteren (*HDA I, 1736*). // Hexen buttern, indem sie mit einem stock im wasser karnen. // Peter Dinzelsbacher (2011: *Hölle und Hexenwesen*) bemerkt: ‘Die aus dem spätmittelalterlichen Norwegen stammende fantastische Volksballade *Draumkvaede* erzählt von der *trollkjeringan* (Hexe), deren Hölle in anstrengendem Buttern bestand, wobei sie in Blut stehen musste. In Norddeutschland und Skandinavien zeigen verschiedene spätmittelalterliche Wandgemälde des Jüngsten Gerichts unter den Verdammten eine Hexe mit einem Butterfass.’

² H-Ü Irl 1 (NO-Ierland); H-Ü Schw 1-3, vgl. H-Ü Schw 4 (uit Norrland). Wanneer het regent en hagelt, zegt men in Jemtland (Zweden): *Nu zijn de heksen aan het boteren* (*HDA I, 1726* naar Mannhardt, *Forschungen*, 309 n. 3: Wenn es regnet und dazwischen hagelt, sagt man: ‘*Nu ä trollkärninga ute och kärna.*’ Nun sind die Hexen aus zu [eig. und] buttern. Hylten-Cavallius, *Wärend och Wirdarne* II 12). Röhrich 1973, I, 511: *Die Trolle buttern* (Schweden).

³ H-Ü Est 4 (*nõianaised* ‘heksen’); H-Ü Est 1 (*nõiad* ‘tovenaars’), H-Ü Est 2 (*nõiat*), H-Ü Est 3 (badkwast); I-Ö Est 1. Kuusi 1957, 233 wijst erop, dat de uitdrukking *nõiad teevad void* ‘de heksen boteren’ ook voor de regenboog gebruikt wordt. Van de duivel wordt ook gezegd, dat hij botert, n.l. in het *Butterfaß*, een granietrots bij Leuchtenberg in de Oberpfalz (*HDA I, 1726* naar Panzer, *Beitrag*, 1, 101. 121).

⁴ H-Ü Deu 4. Galicië is een Poolse provincie, ten oosten van Slezië. Vgl. H-Ü Deu 3, 5, H-Ü Pol 4, H-Ü Ukr 1, H-Ü Pol 1, 2 (*masło robót*); vgl. H-Ü Pol 5: *masło sklada*; H-Ü Pol 6 (*masło bje*), H-Ü Pol 7 (Baba Jaga), H-Ü Pol 8b (als 4), H-Ü Pol 9 (Baba Jaga + duivel); H-Ü Pol 10 (het zwijn kwam en trof haar aan); H-Ü Pol 11 (Baba Jaga gooit over haag voor zwijnen); H-Ü Pol 12 (heel verhaal). In H-Ü Pol 8 wordt eerst gezegd, dat de heks in de rui is, vervolgens dat ze botert. Ook H-Ü TSPol 1: *czarownica masło klóci*; H-Ü Slowak 1: *čarodějnice maslo vrti*; H-Ü Slowak 2; bij de Slowaken wordt van een kring om de maan gezegd, dat de heksen opbreken voor een reis (Kuusi 1957, 235: *Když městček v srp, tu čarodějnice jezdi na hranice*). Vaux Polish: *Słońce świeci, deszczyk pada, Baba Jaga masło sklada / Deszczyk pada, słońce świeci, Baba Jaga masło kleci* ‘The sun is shining, it’s raining, the witch [Baba Jaga is the

*Cuando llueve y hace sol,
hace la Vieja el requesón.*⁵

Gezegd wordt bij zonneregen, dat de oude kaasvrouw (*la vieja del requesón*) voor de dag komt, evenals dat het kaastijd (*tempo de requexión*) is.⁶

English summary

In Germany the witches make butter. Also in Ireland the witches are making butter, in Sweden the ‘trollfolket’ (witch-people) make their butter, or when it rains with clearings: now the witches are outside making butter. In Estonia besides the witches the wizards are making butter, behind a hedge (while the devil beats his children with the bathing-tassel on a stone-hedge), and maybe that is the reason they say that the butter is cheap on [the isle of] Ösel.

In Upper-Silezia (German part of Poland), the witch is making butter, in Poland she is stirring the butter. In the Ukraine she makes butter as well as in some parts of Poland, while in other parts it is Baba Yaga the well-known witch of Russian fairytales, who is making butter, and collects it, but a devil came and gone was the butter. Or she threw the butter she has made over the hedge for the pigs. The children make a fancy story; the witch makes butter, collects butter; the pig came and upset it; a dog came, who fancied it; an old man came and gobbled it all up.

In Spain the old woman (the witch) makes cheese. They say that during the sun-rain the old cheese-woman appears, as well as that it is cheese-time.

proverbial witch in fairy tales] is making butter’ (a nursery rhyme). Ferro Ruibal 2007, 77: Ukraine: ‘a meiga colle o leite’; Pools: ‘a meiga está a face-la (of: bate-la) manteiga’. Swainson 1873, 213: the witches are making butter (Poles). Wikipedia: In Poland it is said that a witch is making butter, *Słońce świeci, deszczuk pada, baba jaga masło składa*. // Elanor (Polish; 2007-01-02): There is no single expression for it in Polish, but there is a children's rhyme that goes: *Deszczuk pada, słońce świeci / Baba Jaga masło kleci*. Which means basically: ‘It is raining, the sun is shining, / Baba Jaga is making butter.’ Yes, I know it doesn't make sense. Baba Jaga is a bad witch in Slavic folklore. // www.operone.de/spruch/1109.html: *Wenn es bei Sonnenschein regnet, buttern die Hexen*. Pools: *Dészczyk pada słońce świeci czarownica masło kléci*.

⁵ Alvar in Rohlfs 1979, 87: in een hoop plaatsen van Burgos (Las Hormazas, Huérmeces, Villarejo, Ordejón, Presencio, Pedrosa de Nuño) en Palencia (Támara); zie ook ALCL III, comm. c. 208 P. 602. Vgl. H-Y Sp 2. Vgl. verder H-Y Sp 1 (*saca ‘perst’*), H-Y Sp 3: met vervolg: als het regent en vriest (*frio*), dan doet de oude vrouw: *pío, pío* (poeh-poeh of foei-foei). Cf. Garcia Mouton 1984, 184 n. 72, die toevoegt dat ‘*Mari*, la vieja vasca, se ocupa en desmadejar (verzwakken) hilo en la entrada en su cueva, cuando hace sol y los nubarrones amenazan tempestad (J.M. de Barandiarán, ‘Contribución al estudio de la mitología vasca,’ in: *Homenaje a Krüger*, Mendoza 1952, I, 119).

⁶ Alvar in Rohlfs 1979, 87: in een hoop plaatsen van Burgos (Las Hormazas, Huérmeces, Villarejo, Ordejón, Presencio, Pedrosa de Nuño) en Palencia (Támara). H-S Sp 2 (uit Valladolid in Torrejón de Ardós). Ferro Ruibal 2007, 77 in galego: *Cando chove e vai sol é tempo de requexión* en *Cando chove e quenta o sol é tempo de requexión* (Castro de Rei in: *Equipo* 2000: 20, 34); Castelaans: *Cuando llueve y hace sol hace la vieja el requesón*, with others: *Cuando llueve y hace frio* [het is koud], *hace la vieja su vestido* [maakt haar jurk]. *Cuando llueve y graniza* [hagelt], *hace la vieja longaniza* [soort worst]. *Cuando llueve e hace viento, quédate adentro* [‘blijft binnen’]; galego: *a meiga está a bater na manteiga* [is boter aan het slaan]. Gonzalo Correas in 1627 (Madrid 2000, 204): *Cuando llueve y hace sol, tiempo es de requesón*. En: *Cuando llueve y hace viento, cierra al puerta y estate dentro* (sluit de deur en blijf binnen) Panizo Rodriguez, Juliana, ‘Refranes Alusivos a la Lluvia’, in: *Revista de Folklore* 60, 1985: *Cuando llueve y hace sol, hace la vieja el requesón*. Ook: *Cuando llueve y hace viento, cierra la puerta y estate dentro*. // XiaoRoel (Jan 23, 2015; galego, español): Por aquí [Vig, Galizao] *tiempo de brujas (meigas)*. // ParemioRom: *Cuando llueve y hace sol, tiempo es de requesón* (Castilian, Spanish): Tiempo de primavera. (Martínez Kleiser, 61). *Cuando llueve y hace sol, [/] hace la vieja el requesón* (Castilian, Spanish): Localizado en Valladolid. Valladolid, Castile and León, Spain. (Gomis i Mestre, 122). *Sol y agua, tiempo de cuajada* [kwark] (Castilian, Spanish): (Martínez Kleiser, 61). *Cando chove e fai sol, é tempo de requexión* (Galician) (Ferro Ruibal, 203). *Sol e auga, tempo de leite callado* (Galician) Sol y agua, tiempo de leche cuajada (Ferro Ruibal, 204).